

Jakub Kozakoszczak

Okazjonalność jako cecha wszystkich wyrażen języka naturalnego

Referat na seminarium prof. dra hab. Jerzego Pelca, 9 XI 2007

Okazjonalność

(1) W jest wyrażeniem okazjonalnym, gdy pewna funkcja semiotyczna W zależy od kontekstu użycia W.

Ta szeroka definicja pochodzi z pracy Tadeusza Ciecierskiego i Jakuba Szymanika „O hipotezie Bar-Hillela” (Ciecierski, Szymanik, 2004, s. 203) i uwzględnia (a) zmienność zarówno denotacji, jak i konotacji wyrażen, (b) nie ogranicza dziedziny kontekstu i (c) wyklucza spośród okazjonalizmów wyrażenia, których wieloznaczność nie zależy od kontekstu. (Do a) Stosowanemu dawniej ograniczeniu funkcji podlegających zmianie do samej tylko denotacji przeciwstawia się zasada, że wyrażenia równoznaczne nie mogą mieć różnych kryteriów stosowalności, a konotacja ma jednoznacznie wyznaczać denotację każdego wyrażenia (Ajdukiewicz, 1971, s. 116). (Do b) Formuła (1) jest też trafniejsza niż proponowana przez Tadeusza Kotarbińskiego, zawężająca kontekst do miejsca, czasu i osoby nadawcy (Kotarbiński, 1961, s. 35). Wszak istnieją inne konteksty, których spostrzeżenie jest konieczne do zrozumienia znaczenia wypowiedzi lub które mogą ją nawet zastąpić, jak np. gest wskazywania przy wypowiedaniu zaimka „ten”. (Do c) Definicja Ciecierskiego i Szymanika jest z drugiej strony ściślejsza niż podana przez Kazimierza Ajdukiewicza (Ajdukiewicz, 1965, s. 57), który otwiera zakres kontekstu na otoczenie tekstowe, przez co pozwala traktować jako okazjonalne wyrażenia „koza”, „mina” i temu podobne polisemy, których aktualne znaczenia dobieramy bez odwołania do elementów konsytuacji, a jedynie do otoczenia słownego.

Okazjonalność bywa jednak rozumiana jeszcze szerzej, jako obejmująca nie tylko polisemy, ale i inne wyrażenia o cechach zależnych od kontekstu w sposób nieregularny. Należałyby do nich imiona własne (Kotarbińska, 1990, s. 360; Ciecierski, Szymanik, 2002) lub nawet znaczna większość pozostałych wyrażen języka, skoro mogą występować w różnych użyciach (*use*) (Pelc, 1971a, s. 423). Poszczególne, różne użycia łączy wspólny sposób użycia (*usage*) wyrażenia, czyli „reguły posługiwania się tym wyrażeniem, ogólne dyrektywy, konwencje i zwyczaje jego użycia” przysługujący wyrażeniu-typowi, a więc

również „poza kontekstem i sytuacją, również i wtedy, gdy jest ono pozycją w słowniku” (Pelc, 1971b, s. 20).

Jednak opis znaczenia nawet nieokazjonalnych wyrażen musi uwzględniać różnorodne właściwości sytuacji znakowych, jak kompetencje odbiorcy, przekonanie co do racjonalności działań nadawcy, dosłowności przekazu i inne.

Zdarzeniowa koncepcja znaku

Próbując opisać wyrażenia okazjonalne jako nieokazjonalne, posłużę się podstawami metajęzyka stworzonego przez Leona Koję w dziele *Zdarzeniowa koncepcja znaku* (Koj, 1998), opartego na założeniu powszechnej zdarzeniowości znaku. „Zgodnie z tą formułą zdanie nie jest znakiem. Znakiem jest wypowiedzanie zdania, lub jego słyszenie. Znakiem zatem jest czynność lub działanie.” (Koj, 1998, s. 8).

Schemat „To, że ... jest znakiem tego, że _ _ _” uzyskuje formalizację w postaci formuły

$$(2) \quad Z(t, v, p, q, s, r)$$

z kolejno dwoma zmiennymi nazwowymi i czterema zdaniowymi, która znaczy, że w czasie t dla użytkownika v to, że p , jest znakiem tego, że q , ze względu na okoliczności s i cel r .

Koj przyjmuje w ZKZ ontologię sytuacji, zgodnie z którą jedynymi istniejącymi bytami są sytuacje. Nie zajmując stanowiska w tej sprawie przyjmę dwie konsekwencje:

- Znaki są sytuacjami (zdarzeniami).
- Znaki odnoszą się do sytuacji.

Ponadto, ponieważ w języku naturalnym sytuacje są wyrażane za pomocą zdań, wszystkie wyrażenia niebędące zdaniami w sensie syntaktycznym będę traktował jako skróty od zdań, czyli wyrażenia w funkcji zdań albo jako nonsens. Postrzegając realizację nazwy (*piłka*) interpretujemy ją bowiem tak, jak realizację zdania (*Piłka leci w twoją stronę*, *Wyobraź sobie piłkę*, *Myślę o piłce*) lub nie interpretujemy jej wcale.

Sytuacja znacząca

Formuła znakowa Leona Koję opisuje znaki aktualne. Relatywizacje do osoby, czasu, kontekstu i celu zabezpieczają przed sprzecznościami typowymi dla opisów znaków potencjalnych, jak np. równoczesna prawdziwość i fałszywość zdań okazjonalnych (Koj, 1990a, s. 267). Istotnym celem referatu będzie takie przekształcenie zdarzeniowej formuły znaku, aby zlikwidować oddzielenie znaku p i kontekstu s . Powstała z tego połączenia sytuacja znacząca u (sytuacja-typ) to korelat semantyczny koniunkcji zdań wyrażających sytuację p i zdań wyrażających sytuację s , a więc wszystkich i dokładnie tych zdań, które odnoszą się do sytuacji istotnych dla odbiorcy w momencie interpretowania. Ciągi

fonematyczne i grafemiczne i zjawiska prozodyczne będą traktowane na równi z elementami kontekstu pozajęzykowego. Postulowana formuła ma postać

$$(3) \quad Z(t, v, u, q).$$

Czynnik znaczący a znakowy

Czynnik znaczący będę rozumiał jako zbiór dwóch lub więcej różnych sytuacji-typów wyróżnionych pod jakimś względem, takich, że tylko o jednej z tych sytuacji odbiorca może sądzić w czasie t , że zachodzi (bezczasowo) i włączyć ją jako element do całej sytuacji znaczącej u w czasie t .

Dołączając do elementów czynnika znaczącego sytuację taką, że odbiorca nie włącza żadnego z nich do sytuacji znaczącej (nieistotność danego czynnika znaczącego), otrzymujemy nowy zbiór, który nazwijmy czynnikiem znakowym. Zakresem zmienności u , czyli całej sytuacji znaczącej w czasie t jest zbiór wszystkich niesprzecznych zbiorów elementów wszystkich czynników znakowych w czasie t .

Bibliografia

- (Ajdukiewicz, 1965) Kazimierz Ajdukiewicz, *Logika pragmatyczna*, Warszawa 1965.
- (Ajdukiewicz, 1971) Kazimierz Ajdukiewicz, *Sąd jako konotacja zdania* [w:] *Semiotyka polska*, [wyboru dokonał] Jerzy Pelc, Warszawa 1971, s. 112-127.
- (Ciecierski, Szymanik, 2004) Tadeusz Ciecierski, Jakub Szymanik, *O hipotezie Bar-Hillela*, „Studia Semiotyczne” XXV (2004), s. 201-212.
- (Husserl, 2000) Edmund Husserl, *Badania logiczne. T. II Badania dotyczące fenomenologii i teorii poznania*, Warszawa 2000.
- (Kotarbińska, 1990) Janina Kotarbińska, *Wyrażenia okazjonalne* [w:] *Z zagadnień teorii nauki i teorii języka*, Warszawa 1990, s. 351-369.
- (Kotarbiński, 1961) Tadeusz Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Warszawa 1961.
- (Koj, 1990a) Leon Koj, *Problemy semiotyki logicznej*, Warszawa 1990.
- (Koj, 1990b) Leon Koj, *Myśl i znak*, Warszawa 1990.
- (Koj, 1998) Leon Koj, *Zdarzeniowa koncepcja znaku*, Warszawa 1998.
- (Pelc, 1971a) Jerzy Pelc, *Funkcjonalne podejście do semiotyki logicznej języka naturalnego* [w:] *Semiotyka polska*, [wyboru dokonał] Jerzy Pelc, Warszawa 1971, s. 397-430.
- (Pelc, 1971b) Jerzy Pelc, *O użyciu wyrażen*, Wrocław, 1971.
- (Omyła, 1986) Mieczysław Omyła, *Zarys logiki niefregowskiej*, Warszawa, 1986.